

УДК 37.014

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.76-3.23>**М. О. Сокол**

доктор педагогічних наук, професор,  
завідувач кафедри іноземних мов  
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

**І. В. Горенко**

кандидат філологічних наук,  
старший викладач кафедри іноземних мов та інформаційно-комунікаційних технологій  
Західноукраїнського національного університету

**О. І. Боднар**

кандидат філологічних наук,  
доцент кафедри української та іноземних мов  
Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя

## ІННОВАЦІЙНИЙ ПІДХІД ЯК ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ СКЛАДНИК ТОЛЕРАНТНОЇ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

*У статті розглядаються інновації у вищій освіті, що зумовлені аксіологічними трансформаціями сучасного українського соціуму. Освітній простір майбутнього педагога визначено як першооснову освіти, утворену сукупністю соціального і освітнього середовищ. Визначено методологічні засади окресленої проблеми та здійснено онтологію основних понять дослідження. Вперше здійснено спробу з'ясувати можливості використання інноваційного підходу як організаційного складника толерантної міжкультурної комунікації майбутнього педагога в освітньому просторі української вищої школи.*

*Аналіз освітніх програм засвідчив, що попри їх регіональне або державне застосування, вони в аспекті чинної законодавчої бази забезпечують методичне підґрунтя для створення інноваційного простору освітнього закладу. Змістове наповнення освітніх програм містить потенціал для організації міжкультурної толерантності у контексті поєднання культурної, мовної, соціальної та суміжних компетентностей студента відповідно до розумово-психологічного механізму розвитку. Багатогранність досліджуваної проблеми зумовила необхідність міждисциплінарного підходу з використанням інструментарію педагогіки, психології, соціальних комунікацій. Для досягнення мети нами використано аналітико-синтетичний метод дослідження під час аналізу джерел і науково-методичної літератури, диверсифікаційний принцип. Узагальненню результатів дослідження сприяв системний підхід і використання структурно-функціонального аналізу.*

*У статті окреслено принцип мультикультуралізму як способу формування комунікативної толерантності, заснованої на розумінні різноманітності мов і культур та важливості їх взаємодії, що розглядає освітній простір як цілісну та нелінійну систему, у якій толерантність є міжкультурним комунікативним складником, що забезпечує ефективність, дієвість, ідентифікацію та керівництво освітніми просторами. Позаяк цінності визначатимуть соціальний та культурний розвиток особистості та її здатність жити в полікультурному середовищі*

*Описаний інноваційний підхід в організації толерантної міжкультурної комунікації в просторі української вищої освіти може бути творчо адаптований в умовах будь-якого сучасного полікультурного суспільства.*

**Ключові слова:** інноваційний підхід, комунікація в полікультурному освітньому просторі, толерантність, майбутній педагог.

**Постановка проблеми.** Глобалізаційні та інтернаціоналізаційні процеси зумовлюють низку соціокультурних змін і відтак спричиняють жагу до відкритості світу на тлі прагнення до збереження етнокультурних традицій, посилення націоналістичних настроїв. Вища освіта швидко реагує на нові запити суспільства, створюючи інноваційне, відкрите до діалогу середовище. Постає проблема толерантності у контексті міжкультурної комунікації в організації освітнього простору вищої школи.

Норми міжнародного права щодо реалізації освітніх програм відображені в оновленій нормативно-правовій базі української вищої освіти вимогами та гарантіями держави сприяти створенню належних умов здобуття вищої освіти через розвиток мережі закладів освіти різних форм. Вищий освітній заклад як суспільне та одночасно освітнє середовище зобов'язується забезпечити гармонійний розвиток особистості, її здоров'я, виховує ціннісне ставлення до самої себе, природного й

соціального довкілля, до самої себе, виробляє механізми соціальної адаптації та творчої само-реалізації, а також забезпечує навчання, виховання та професійну підготовку осіб відповідно до їх покликання, інтересів, здібностей та нормативних вимог у галузі вищої освіти, а також здійснює наукову та науково-технічну діяльність.

Наявність представників різних культур у цьому незнайомому середовищі актуалізує застосування принципу полікультурності як організаційного для толерантної комунікації учасників освітнього процесу.

**Мета дослідження** – проаналізувати можливості використання інноваційного підходу як організаційного складника толерантної міжкультурної комунікації майбутнього педагога в освітньому просторі української вищої школи.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Інноваційні трансформації освіти початку XXI століття окреслені провідними концепціями: традиційною (оволодіння базовими знаннями, вміннями і навичками; вивчення і засвоєння академічних знань), раціоналістичною (опора на знання як упорядковану сукупність об'єктивних фактів на основі створення ефективної та всебічно розробленої технології) та гуманістичною (створення такого середовища, в якому позитивно розвиватиметься, навчатиметься і виховуватиметься особистість). У науці освітнє середовище трактується як комплекс умов, що забезпечують організацію комфортної життєдіяльності здобувача освітніх послуг. Дослідження вчених визначають інтегративну природу освітнього середовища, що синтезує низку чинників, унаслідок взаємодії яких забезпечується ефективна соціалізація та розвиток особистісних цінностей дитини. Звідси слідує, що створення умов для толерантної комунікації відповідно до принципу міжкультурності в освітньому просторі можливе за умови інтеграції соціокультурних, психолого-педагогічних та інших чинників.

Аналіз педагогічних досліджень у галузі формування інноваційного освітнього середовища в освітніх закладах різних типів спонукає нас розглядати освітній простір як частину об'єктивної реальності, яку характеризують матеріально-процесуальна природа, структура і наявність кордонів, тоді як освітнє середовище завжди конкретне, існуюче тільки в певному місці і в точний час оточення для певного суб'єкта. О. Цимбалару зазначає: «Освітній простір та будь-яка із його складових, як-от: інформаційне, культурне, соціальне середовище; освітня програма і освітні задачі; взаємодія учасників освітнього процесу тощо, під впливом зовнішніх або внутрішніх чинників може бути об'єктом цілеспрямованих змін» [9, с. 44-45]. Відповідно, невіддільною умовою освітнього простору ВНЗ є формування толерантної особистості студента, тоді як об'єктом інновацій є сукупність

локальних освітніх середовищ, які взаємодіють.

Конкретизуємо зміст освітнього середовища як спеціально організований інноваційний складник, який є найбільш гнучким до вимог соціуму. Отже, інновації в освіті є закономірним явищем, динамічним за характером і розвивальним за результатами. Їх запровадження дозволяє вирішити суперечності між традиційною системою і потребами в якісно новій освіті. Сутнісною ознакою інновації є її здатність впливати на загальний рівень якості освіти, розширювати інноваційне поле освітнього середовища в освітньому закладі, регіоні, країні. Як системне утворення, інновація характеризується такими інтегральними якістьми: інноваційний процес, інноваційна діяльність, інноваційний потенціал, інноваційне середовище. Джерелом інновації є цілеспрямований пошук ідеї з метою розв'язання суперечностей, реалізація здійснюється через впровадження у практику. Розвиток інновації залежить від того, наскільки середовище потребує нової ідеї. Інновації в освіті – це процес творення, запровадження та поширення в освітній практиці нових ідей, засобів, педагогічних та управлінських технологій, у результаті яких підвищуються показники (рівні) досягнень структурних компонентів освіти, відбувається перехід системи до якісно іншого стану. Оскільки інновація має багатомірне значення, від ідеї до процесу, О. Дубасенюк пропонує класифікувати інновації за такими показниками: за об'єктом впливу (педагогічні, соціальні, психологічні, організаційні, управлінські), за рівнем поширення (системно-методологічні та локально-технологічні) та за інноваційним потенціалом нового (радикальні, модифікаційні, комбінаторні) [4, с. 15]. Відповідно до наведеної класифікації предмет нашого дослідження перебуває в розрізі комбінаторного потенціалу організаційних соціально-педагогічних інновацій методологічного рівня.

Ефективність освітнього середовища покращується під час врахування в організації таких характеристик: *домінантність* (наявність у середовищі потенціалу для розвитку особистісних цінностей дитини, його значущість щодо впливу на зростаючу особистість відносно інших соціальних чинників впливу; важливо, щоб позитивне освітнє середовище мало домінантне значення у становленні особистості), *педагогічна інтенсивність* (динамічна характеристика, що засвідчує ступінь насиченості відповідного середовища шляхом використання педагогом інновацій, нетрадиційних форм і методів організації освітнього процесу (тренінги, ділові ігри, проектні та комп'ютерні технології тощо), *широта* (засвідчує міру включеності суб'єкта навчально-виховного процесу в конкретне середовище), *емоційна насиченість* (ефективне співвідношення емоційного й раціонального, спрямованість на позитивні емоції),

*когерентність* (рівень інтегрованості особистості у наявне середовище, узгодженість впливу різних типів середовища (предметне, навчально-ігрове, соціокультурне, здоров'язбережувальне, комп'ютерно-орієнтоване, дослідницьке тощо), *соціокультурна мобільність* (критерій соціально орієнтованого творчого потенціалу середовища, його здатність до прогресивних змін, оперативного впровадження інновацій з урахуванням суспільних вимог (передусім регіональних), взаємодії із соціальними інститутами, громадськими організаціями тощо), *координованість* (узгодження цілей, змісту, форм та методів діяльності усіх учасників освітнього процесу), *стабільність* (стійкість середовища щодо цілеспрямованого прогресивного впливу на дитину у поєднанні із збереженням педагогічних традицій. Відповідно до вищезазначених характеристик визначено функції освітнього середовища – *дидактично-виховуюча, інформаційно-розвивальна, координаційна, комунікаційна, інтеграційна, соціокультурна тощо*. В аспекті нашої проблеми ці функції реалізуються через змістовне наповнення діяльності дошкільної освіти як цілісної системи, тому уточнимо, що *комунікаційна функція* реалізується шляхом організації партнерської взаємодії між учасниками освітнього процесу. *Соціокультурна* функція визначає входження студента в культурно-освітнє середовище, соціальну взаємодію в ньому, окультурення знання; опанування цінностей загальнолюдської та національної культури, формування умінь, навичок взаємодії, поведінки та діяльності в умовах міжкультурної взаємодії. Отже, викристалізовується базова ідея нашого дослідження щодо необхідності зміни традиційних підходів щодо інновацій в організації соціокультурної та комунікаційної функцій освітнього середовища на засадах полікультурності.

Міжкультурна комунікація в освіті є формою соціальної комунікації. В аспекті нашої проблематики детермінується етнічною, релігійною культурністю. Специфіка комунікації полягає в тому, що вона відбувається в полікультурному контексті через: безпосередній контакт представників різних культур; їхню опосередковану комунікацію (наприклад, через перекладача або за допомогою таких технічних засобів комунікації, як телефон, комп'ютер тощо); через тексти на різних носіях (паперових, електронних, аудіо- та відеопристроях), завдяки яким індивіди вивчають особливості іншої культури.

Вивчення міжкультурної комунікації іноді зводяться до володіння іноземними мовами без занурення у специфіку культури, відображену у нормах, традиціях, символіці, міфах, цінностях тощо. Ми розглядаємо міжкультурну комунікацію на підставі визначення Л. Казенцевої як «взаємодію культур, за якої вони вступають у діалог і

відбувається їх актуалізація, в результаті якої проявляється загальнолюдське і специфічне кожної культури як системи» [5, с. 37–38].

Дослідження вчених засвідчують, що міжкультурну комунікацію варто розглядати у трьох напрямках:

1) інформаційному, де міжкультурна комунікація – це соціальний вплив або вплив того чи іншого суб'єкта на об'єкт, як процес передачі інформації від джерела до одержувача;

2) інтеракційному, де міжкультурна комунікація постає як інтеракція, під час якої з'являються нові смисли і значення;

3) постнеокласичному, в якому враховуються дискурсивні і нарративні моменти в міжкультурній комунікації [8].

В аспекті вікових меж студентів та психолого-педагогічних особливостей їх розвитку в нашому дослідженні увага зосереджена на інформаційній та інтеракційній сфері міжкультурної комунікації.

Принцип мультикультуралізму – це спосіб формування комунікативної толерантності, заснованої на розумінні різноманітності мов і культур та важливості їх взаємодії, що розглядає освітній простір як цілісну та нелінійну систему, у якій толерантність є міжкультурним комунікативним складником, що забезпечує ефективність, дієвість, ідентифікацію та керівництво освітніми просторами. Позаяк цінності визначатимуть соціальний та культурний розвиток особистості та її здатність жити в полікультурному середовищі.

Істотною умовою організації освітнього простору ВНЗ є «врахування у педагогічному проектуванні принципів, які охоплюють: розвиток студента в контексті особистісно орієнтованого підходу з урахуванням сензитивних періодів, провідних видів діяльності, а також соціокультурного контексту освітнього простору та його культуровідповідності й діалогічності» [3, с. 11].

Парадигма концепту «толерантність» характеризується «багатоваріантністю проявів. Найбільш відповідні лексеми – неупередженість, ліберальність, варіація, милосердя, покірливість, витривалість, терплячість, терпимість, потурання, помилування, милосердя, доброта, співчуття, повага, шанобливе ставлення тощо» [8]. Акцентуємо увагу на диверсифікаційному підході, щоб убезпечитись від надмірного захоплення визначенням рівня сформованості толерантності у разі виявлення певної динаміки її розвитку в освітньому просторі, адже надмірна толерантність призводить до вразливості. Український дослідник Н. Барбелко виділяє міжкультурну толерантність, як таку, що «безпосередньо взаємодіє із культурною ідентичністю, культурою суспільства, культурними стереотипами, міжкультурною комунікацією» [2, с. 245]. На його переконання, формування міжкультурної

толерантності має відбуватися в умовах полікультурності, що дозволяє не тільки виробити толерантні відносини між різними національностями, а також виховувати культуру міжнародного спілкування. Ми беремо за основу розуміння толерантності як цінності полікультурності, практики і принципу міжкультурної комунікації у взаємодії учасників освітнього процесу.

Сучасні наукові дослідження детермінують три основні аспекти підготовки особистості до міжкультурної взаємодії:

1) дидактичний відображає комплекс методів навчання міжкультурній взаємодії;

2) культурноспецифічний впливає на зміст навчання в контексті мультикультуралізму;

3) психологічний (когнітивний, емоційний, поведінковий) окреслюється сферою досягнення результатів [4, с. 32–33].

Вирішення питань полікультурної освіти вимагає використання активних методів навчання, із впровадженням в освітній процес ВНЗ особистісно-орієнтованої технології «діалог культур» під час проведення семінарських занять, оскільки насамперед культура за своєю природою є діалогічною.

Впровадження інноваційних методів щодо ідей полікультурності визначає специфіку професійної підготовки майбутнього вчителя в контексті цієї парадигми, спрямовану на формування певних особистісно-професійних характеристик:

1) визнання майбутнім педагогом розмаїтості культур і народів та орієнтація на об'єднуюче начало у взаємостосунках представників різних етносів як принцип професійної діяльності;

2) формування полікультурних знань, умінь і навичок майбутнього педагога, що реалізуватимуться в процесі діяльності в полікультурному освітньому просторі;

3) використання інноваційних педагогічних технологій, спрямованих на ідеї педагогічної підтримки та особистісно орієнтоване виховання з урахуванням етнокультурної унікальності кожного учня [4, с. 40].

Окрім того, сучасна полікультурна освіта повинна базуватися на таких основних принципах: діалектична інтеграція національної культури в українську та світову систему; історична культура та цивілізаційна спрямованість національної освіти, що зумовлює необхідність розкриття історичних умов минулого та сучасності; вивчення національної спадщини, звичаїв і традицій; полікультурна ідентичність та самореалізація особистості; глобальний характер культурно-освітнього процесу, відповідальний за розвиток загального мультикультурного світогляду; полікультурна толерантність та міжосвітня перспектива, що відображає особистість та механізм національної культурної ідентичності.

Отже, вивчений нами досвід професійної підготовки вчителя в багатьох країнах світу в контексті ідеї полікультурності дозволив дійти висновку про те, що наявна соціокультурна ситуація в більшості держав визначає специфіку педагогічної освіти. Проте проблеми полікультурності, мультикультуралізму, діалогу культур, етнокультурної толерантності є переважно близькими за своєю сутністю для всіх розглянутих нами суспільних складників, а тому залишаються спільними і принципи полікультурної професійної підготовки педагогів, а саме: врахування в системі професійної підготовки соціального запиту на відповідний рівень кваліфікації фахівців, у тому числі в контексті наявної полікультурної ситуації; введення в систему професійної підготовки вчителя (фрагментарно чи системно) вивчення етнокультурного досвіду регіону й держави загалом; формування в ході професійної підготовки знань, умінь та навичок професійної діяльності в полікультурному освітньому просторі.

Тому в контексті мультикультуралізму наш досвід підготовки вчителів у багатьох країнах світу дає змогу зробити висновок, що сучасні соціальні та культурні умови більшості країн визначають конкретний зміст освіти вчителів. Однак питання мультикультуралізму, міжкультурного діалогу та етнічної культурної толерантності дуже близькі за своєю суттю майже до всіх соціальних складників, які ми розглядаємо, тому принцип мультикультурної підготовки вчителів все ще дуже затребуваний. Зокрема, є дуже важливими такі чинники: врахування в системі професійної підготовки соціального запиту на відповідний рівень кваліфікації фахівців, в тому числі в сучасних полікультурних умовах; запровадження регіональних та національних досліджень етнічного культурного досвіду в систему підготовки вчителів (частково чи систематично) загалом; формування професійних знань, умінь та навичок професійної діяльності в полікультурному освітньому просторі.

Отже, полікультурність слугує орієнтиром у визначенні співвідношення між цілим і його частиною, національним і глобальним, інтегрованим і диференційованим, уніфікованим і різноманітним, зовнішнім і внутрішнім, свідомим і несвідомим, керованим і стихійним, стабільним і мінливим тощо. Як принцип організації освітнього простору полікультурність визначає міру відповідності культурного розмаїття та компонентів освіти (змісту, засобів, завдань тощо).

**Висновки і пропозиції.** Вищенаведене свідчить про широкі можливості інновацій в організації освітнього простору вищої школи. Освітня інноватика передбачає міждисциплінарний синтез соціологічних, дидактичних, психологічних, акмеологічних, культурологічних та інших завдань. Вона виявляє глибинні процеси застосування

принципу полікультурності для забезпечення взаємодії сукупності методологічних прийомів, що утворюють інноваційний освітній простір крізь призму системотворних, культурологічних понять. Організаційна дія принципу полікультурності акцентована на стратегіях толерантної міжкультурної комунікації. Соціальний вплив міжкультурної комунікації в інформаційному середовищі під час дії полікультурного принципу зумовлює ознайомлення майбутнього педагога із існуванням інокультурності, позитивне сприйняття розмаїття мов і культур, розуміння їх взаємодії. Інтеракційне середовище уможливорює формування нових смислів і значень толерантності, міжкультурна комунікація постає як надбання студента, реалізується ним у практичній діяльності.

Отже, сьогодні полікультурна освіта є затребуваною та актуальною, що має вагоме місце в теорії та практиці виховання майбутнього покоління і зумовлює потребу в активній розробці й уточненні мети, завдань, функцій, змісту, технологій цього невіддільного конституента освіти вітчизняними фахівцями. Варто додати, що необхідно накопичувати й впроваджувати сучасний зарубіжний досвід реалізації полікультурного освітнього простору зі складником толерантності з метою покращення рівня сформованості міжкультурної комунікації майбутнього педагога.

Перспективним напрямом досліджень для нас залишається ознайомлення з організаційним і педагогічним досвідом практичної роботи з організації простору толерантності у ВНЗ, накопиченого іншими країнами. Одночасно описаний інноваційний підхід в організації толерантної міжкультурної комунікації в просторі української вищої школи може бути творчо адаптований в умовах будь-якого сучасного полікультурного суспільства.

#### Список використаної літератури:

1. Базовий компонент дошкільної освіти / Науковий керівник: А.М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф, д-р пед. Наук; Авт. кол-в: Богуш А.М., Беленька Г.В., Богінч О.Л. та ін. Кмів: Видавництво, 2012. 26 с.
2. Барбелко Н.С. Зв'язок міжкультурної толерантності з іншими культурними явищами. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2013. (10 (3)). С. 245–253.
3. Добош О.М., Довбиш Т.І. Формування інноваційного простору дошкільної освіти. Актуальні проблеми сучасної дошкільної освіти: збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції, 26 жовтня 2017 р., Мукачево / Ред.кол.: В.І. Кобаль (гол.ред.) та ін. Мукачево: МДУ, 2017. С. 9–12.
4. Дубасенюк О. Інноваційні освітні технології та методики в системі професійно-педагогічної підготовки. *Професійна педагогічна освіта: інноваційні технології та методики*: монографія / За ред. О.А. Дубасенюк. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. С. 14–47.
5. Казанцева Л.І. Теоретичні і методичні засади навчання дітей старшого дошкільного віку української мови в полікультурному просторі: монографія / Лариса Іванівна Казанцева. Донецьк: ЛАНДОН-XXI, 2014. 449 с.
6. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / О.І. Білан, Л.М. Возна, О.Л. Максименко та ін. Тернопіль: Мандрівець, 2012. 264 с.
7. Програма розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт» / О.О. Андрієтті, О.П. Голубович, О.П. Долинна та ін. Тернопіль: Мандрівець, 2013. 104 с.
8. Социальные коммуникации: профессиональные и повседневные практики. Сб. статей / Под ред. В.В. Васильковой, В.В. Козловского, А.М. Хохловой. Вып. 3. СПб.: Интерсоцис, 2010. 214 с.
9. Цимбалару А.Д. Освітній простір: сутність, структура і механізми створення. *Український педагогічний журнал*. 2016. Т. 1. С. 41–50.
10. Wardle F. Diversity in Early Childhood Programs [Virtual Resource] / Francis Wardle // The Professional Resource for Teachers and Parents. Access mode: [http://www.earlychildhoodnews.com/earlychildhood/article\\_view.aspx?ArticleID=548](http://www.earlychildhoodnews.com/earlychildhood/article_view.aspx?ArticleID=548).

#### **Sokol M., Horenko I., Bodnar O. Innovative approach as a functional component of tolerant intercultural communication of the future teacher**

*The article examines innovations in higher education due to axiological transformations of modern Ukrainian society. The educational space of the future teacher is defined as the basis of education, formed by a set of social and educational environments. The methodological bases of the outlined problem have been defined and the ontology of the basic concepts of research has been carried out. For the first time, an attempt has been made to find out the possibilities of using an innovative approach as an organizational component of tolerant intercultural communication of a future teacher in the educational space of Ukrainian higher education.*

*The analysis of educational programs showed that regardless of their regional or state application, they provide a methodological basis for creating an innovative space of an educational institution in the context of current legal framework. The content of educational programs contains the potential for the organization of intercultural tolerance in the context of a combination of cultural, linguistic, social and related competencies of the student, in accordance with the mental and psychological mechanism of development. The versatility of the studied problem necessitated an interdisciplinary approach of using the tools of pedagogy, psychology, social*

*communications. To achieve this goal, the analytical-synthetic research methods in the analysis of sources and scientific and methodological literature, the diversification principle have been used. The system approach and the structural-functional analysis contributed to the generalization of the research results.*

*The article outlines the principle of multiculturalism as a way to form communicative tolerance based on understanding the diversity of languages and cultures and the importance of their interaction, which considers educational space as a holistic and nonlinear system in which tolerance is an intercultural communicative component that provides efficiency, leadership and management of educational spaces. Because the values will determine the social and cultural development of the individual and its ability to live in a multicultural environment.*

*The described innovative approach in the organization of tolerant intercultural communication in the space of Ukrainian higher education can be creatively adapted in the conditions of any modern multicultural society.*

**Key words:** *innovative approach, communication in multicultural educational space, tolerance, future teacher.*